

Історія II

01-31-2026

Тиждень #19

Лекція #18:

*Гельсінська група і правозахисний рух
(початок - закінчення)*

Завдання (з книжки *Новітня історія України 1945-2001*):

Прочитати:

Лекція #19:

*Упадок СРСР. Михайло Горбачов (1985-1991)
ст. 35-39*

Виконати:

Написати відповіді на питання 1-10 на ст. 39 в книжці *Новітня історія України 1945-2001*.

Упадок Радянського Союзу.

Михайло Горбачов (1985-1991)

1. Після смерті Брежнєва в 1982 р. до влади в ССРСР прийшов Юрій Андропов (1982-84), колишній шеф КГБ. Він невдовзі помер, як і його наступник Костянтин Черненко (1985). Тоді Політбюро призначило Генеральним секретарем ЦК компартії молодого Михайла Горбачова (1985-91). Йому судилося бути останнім „босом ССРСР“. Енергійний Горбачов хотів зреформувати Комуністичну партію й уряд ССРСР. Він висунув гасло — „гласність, перебудова, демократизація“, які знайшли відгук серед молодих партійців, урядовців і серед частини населення. Однак йому опиралися партійна номенклатура, генерали і керівники заводів. За наказом Горбачова виведено советські війська з Афганістану (1989), з країн-сателітів, розвалено „мур“ в Берліні, повернено до Москви із заслання Андрія Сахарова. Позитивне значення для міжнародної ситуації мали договори з Америкою і Західною Європою про зменшення військ, атомової зброї і контролі над виконанням цих угод.

2. 26 квітня 1986 р. в Чорнобилі, недалеко Києва, сталася страшна катастрофа. Вибухнув один реактор Чорнобильської атомової електростанції (ЧАЕС), і радіація покрила широкі простори України, Білорусі і навіть сягнула Скандинавії. Партійна верхівка, включно з Горбачовим, хотіла затаїти цю катастрофу від людей і не вживала рішучих заходів, щоб охоронити населення від небезпечної радіації. Вони також не спішили евакуювати населення Чорнобилля і довколишніх містечок і сіл. Навіть не дали знати мешканцям Києва про страшну небезпеку раді-

Атомний реактор Чорнобильської АЕС.

яції, й десятки тисяч киян марширували в день Першого травня вулицями Києва, не знаючи, що наражують своє життя й життя своїх дітей на небезпеку. Проте високі партійці та урядовці вислали своїх дітей з Києва відразу після вибуху. Це показало страшний цинізм та зневагу до життя своїх громадян.

Змобілізувавши армію й тисячі людей, українці погасили палаючий реактор й затопили його в цементовім саркофазі. 35 людей загинуло відразу, пізніше число зросло багатократно. Сотні людей забрано до лікарень, тисячі людей заражено радіацією, а близько 135 тисяч осіб були евакуйовані з цієї зони. У наступних роках значно зросло захворювання на рак крові, зокрема в дітей, і збільшилася смертність від різних хвороб.

Неохота брати відповідальність за цю катастрофу насторожила багатьох людей в Україні, навіть комуністів, супроти радянського уряду в Києві й Москві. Це ж Москва відповідала за будову й використання атомових електростанцій. Дотепер Україна мусить платити великі гроші на лікування потерпілих від радіації, виселеним мешканцям в інші області та на очищення Чорнобильської зони.

3. Протести проти Чорнобиля і нехтування людьми поволі перетворилися в політичну акцію. Протести проти русифікації в червні 1986 р. О. Гончаром, Д. Павличком. І. Драчем, С. Плачиндою привели до створення Культурологічного клубу, де часто лунали голоси шістдесятників. Гасло Горбачова „гласність, перебудова, демократизація“ впливало позитивно на стурбовані українські серця. Зорганізувався „Зелений Світ“ — екологічна організація з масовим членством, яка вимагала від уряду закрити небезпечні атомні електростанції й очистити отруєні хемічними відпадами ріки, озера й землі України. Голова „зелених“ Юрій Щербак (пізніше був послом України до США) поєднував екологічні й мовні вигоди українців серед усього населення.

Юрій Щербак

4. Ю. Щербаків на допомогу прийшли скорботні вістки міністра освіти України Михайла Фоменка, який інформував в квітні 1987 р., що українською мовою навчають мало учнів. У Києві з-поміж 300 тисяч школярів тільки 70 тисяч

вчать по-українськи, а 230 тисяч по-російськи. На 15 тисяч всіх шкіл в 75% шкіл вчать по-російськи, а тільки 4.5 тисячі — по-українськи.

Поволі творилися клуби прихильників української мови, які в лютому 1989 р. заснували Товариство української мови ім. Т. Шевченка (пізніше Українське товариство „Просвіта“ ім. Т. Шевченка). 28 жовтня 1989 р. прийнято урядовий закон про мови, який проголосив українську мову державною. Поступово ослаблювалася радянська влада. Говорили, дискутували й публікували про заповнення різних „білих плям“ в українській історії. Уперше реабілітовано гетьмана Івана Мазепу (1687-1709) як українського патріота. Писали про добу Визвольних Змагань (1917-21), про ролі Михайла Грушевського, Симона Петлюри, Павла Скоропадського в новій історії України. Також викривали злочини Сталіна, голодомор 1932-33 рр. та боротьбу ОУН і УПА в Другій світовій війні. Навіть деякі ліберальні російські журнали — „Огоньок“, „Новий мір“ — писали про проблеми в Україні.

5. Горбачов і уряд в Москві були заклопотані конфліктами між Вірменією та Азербайджаном, Грузією і Абхазією та в Узбекистані. Советська імперія тріщала. Коли советські війська вийшли зі Східної Німеччини, Берлінський „мур“ було розвалено (1989) і обидві Німеччини — Західна й Східна — об'єдналися. Сателітні країни Чехо-Словаччина, Польща, Угорщина, Болгарія позбулися своїх большевицьких урядів

Студентські протести в Києві.

мирно, Румунія — криваво, але всі вибрали нові демократичні правління. Советські війська втручалися безуспішно у внутрішні справи Грузії, Латвії й Литві. Литва проголосила свою незалежність в березні 1990 р. Горбачов не реагував, бо якраз домагався від свого парламенту, щоб зробили його президентом СРСР.

6. У той час проходили великі страйки та мітинги. У Львові тисячі людей виступали проти сталінських репресій, за суверенність України й святкували Тисячоліття Християнства України (1988). Вони домагалися легалізації Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), їх представники їздили до Москви, де проводили голодівки й маніфестації. Нарешті, в грудні 1989 р. Горбачов дозволив їм відновити УГКЦ. В січні 1990 р. митрополит Володимир Стернюк очолив УГКЦ у Львові. Понад 1500 парафій перейшло від російської Православної Церкви до Української Греко-Католицької Церкви, а в квітні 1991 р. Катедра св. Юрія у Львові знову стала осідком УГКЦ. Навесні 1990 р. відновилася Українська Автокефальна Православна Церква, заборонена в 1930-х рр.

7. В Україні режим послабився по смерті Першого секретаря ЦК Компартії України В. Щербицького (вересень 1989 р.). Його наступник Володимир Івашко вже не мав сили зупинити рух українців. Він залишив свою посаду в липні 1990 р. і поїхав до Москви. У вересні 1989 р. постала могутня організація — Народний Рух України (НРУ), яка нараховувала близько 300 тисяч членів. На з'їзді НРУ тисячі комуністів порвали свої партійні квитки і перейшли до демократів. Їх провідники Іван Драч, Михайло Горинь, Володимир Яворівський розвинули широку акцію за проголошення самостійної України. У днях 21-22 січня 1990 р. зорганізували живий ланцюг, в якому брало участь близько 800 тисяч людей і який тягнувся з Києва до Львова, символізуючи єдність України.

Різні „неформали“, як-от: Українська Гельсінська Спілка, „Зелений світ“, „Товариство Лева“, — брали участь у виборах до Верховної Ради (26 березня 1990 р.), здобувши чверть депутатських мандатів з 450. Тоді й був зареєстрований Пласт — молодеча організація, яка швидко розрослася в Західній Україні.

8. У Києві Головою Верховної Ради став Леонід Кравчук, який почав співпрацювати з демократичними депутатами. Влітку 1990 р. Верховна Рада проголосила державний суверенітет України в рамках СРСР (16 липня 1990 р.). Це щось таке, як Третій Універсал УНР в 1917 р. Але українські патріоти бачили, що час сприятливий змагатися за неза-

лежну Україну. Українську символіку й синьо-жовтий прапор часто всюди вивішували. ССРСР корчився, Політбюро і КГБ були безсилі стримати розпад імперії. Улітку 1991 р. большевики й прихильники старого режиму вчинили спробу перевороту в Москві, заарештували Горбачова і хотіли повернути стару систему. Але не вдалося — армія підтримала демократа Б. Єльцина, і ССРСР розвалився.

9. В Україні Верховна Рада проголосила самостійну Українську Республіку 24 серпня 1991 р. Було призначено референдум на 1 грудня 1991 р. Несподівано для всіх 93% населення України проголосували за самостійну Україну (навіть російськомовний Крим 54% проголосував за Україну). Леонід Кравчук був вибраний Президентом України. Десятки держав відразу визнали Україну як самостійну державу, включно зі США, Росією і Польщею.

Поясніть слова:

гласність
„білі плями“
номенклатура
НРУ
референдум
живий ланцюг

радіяція
суверенність
саркофаг
Берлінський мур
голодівка

Дайте відповіді на запитання:

1. Що сталося в Чорнобилі?
2. Як це позначилось на боротьбі України за незалежність?
3. Чому Горбачов забрав війська зі Східної Європи?
4. Що таке НРУ і чому він важливий?
5. Як проходила боротьба за легалізацію УГКЦ?
6. Кого було обрано Президентом України?
7. Скільки людей голосувало за вільну Україну?
8. Коли проголошено незалежність України?
9. Скільки російських православних парафій перейшло до УГКЦ?
10. Хто був провідником НРУ?